TA’LIM JARAYONIDA DIQQATNING PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Mardonova Durdona Ilhom qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Surdopedagogika yo‘nalishi 26.6-guruh talabasi
Karimboyeva Shahzoda
hayatdurmard@gmail.com
Ilmiy rahbar: **Abduqodirova Dilobarbonu**
https://doi.org/10.5281/zenodo.24386865

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezisda ta’lim jarayonida diqqatning psixologik ahamiyati hamda uning boshqa bilish jarayonlari — sezgi, idrok, xotira va xayol bilan uzviy bog‘liqligi tahlil qilingan. Shuningdek, surdopedagogika amaliyotida eshitishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarning diqqatini jamlash, kompensatsiya qonuniyati asosida ko‘rish idroki va xotirasini faollashtirish yo‘llari ilmiy va hayotiy misollar yordamida ochib berilgan.
Kalit so‘zlar: diqqat, sezgi, idrok, xotira, xayol (tasavvur), ixtiyoriy diqqat, kompensatsiya, surdopedagogika, ta’lim samaradorligi.

Kirish.

Bugungi kunda ta’lim sifatini oshirish ko‘p jihatdan o‘quvchi va talabalarning dars jarayonidagi bilish faolligini to‘g‘ri tashkil etishga bog‘liqdir. Inson tashqi olamni sezgi, idrok, xotira va xayol kabi bilish jarayonlari orqali anglaydi. Biroq ushbu jarayonlarning birortasi ham diqqat ishtirokisiz to‘laqonli va samarali ishlay olmaydi. Psixologiya fanida diqqat — inson ongining muayyan bir obyektga yo‘naltirilishi va shu narsa ustida to‘planishi sifatida ta’riflanadi [1]. Mashhur pedagog K.D. Ushinskiy ta’kidlaganidek, «Diqqat — inson qalbiga tashqi dunyodan kiradigan barcha bilimlar o‘tadigan yagona eshikdir». Shu sababli ta’lim jarayonida diqqatning boshqa bilish jarayonlari bilan o‘zaro aloqadorligini o‘rganish psixologiya fanining eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism.

Psixologik tadqiqotlar (E.G‘. G‘oziyev, M.G. Davletshin) shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchining yangi mavzuni o‘zlashtirishi 5 ta bilish jarayonining uzviy hamkorligi natijasida amalga oshadi.

1. Diqqatning sezgi va idrok bilan bog‘liqligi. Ma’lumki, sezgi narsalarning ayrim xossalarini (rangi, tovushi, harorati) aks ettirsa, idrok shu belgilarni birlashtirib, miyamizda buyumning yaxlit obrazini yaratadi [3]. Dars jarayonida o‘quvchi o‘qituvchining gapini eshitishi va doskadagi yozuvni ko‘rishi uchun avvalo o‘zining ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz diqqatini shu obyektga qaratishi kerak. Masalan, o‘quvchi darsda jismonan o‘tirgan bo‘lsa-yu, diqqati chalg‘igan bo‘lsa, uning ko‘zi doskani ko‘radi (sezgi bor), ammo nima yozilganini anglamaydi (to‘liq idrok sodir bo‘lmaydi).

2. Diqqatning xotira jarayonlariga ta’siri. Xotira — o‘tmish tajribasini esda olib qolish, esda saqlash, qayta esga tushirish va unutishdan iborat jarayondir [2]. Tajribalarda isbotlanganidek, o‘quvchi diqqatini bir joyga to‘plamasdan (konsentratsiya qilmasdan) o‘qigan ma’lumot qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga o‘tmaydi va Ebbingauz qonuniyatiga ko‘ra dastlabki soatlardayoq unutiladi. Ayniqsa, ixtiyoriydan keyingi diqqat (mavzuga qiziqib ketib o‘qish) so‘z-mantiq va obrazli xotiraning eng yuqori darajada ishlashini ta’minlaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

3. Diqqat va xayol (tasavvur) uyg‘unligi. Xayol — avvalgi idrok va xotira tajribalarini qayta ishlash asosida yangi obrazlar yaratishdir [1]. O‘quvchi tarix, adabiyot yoki tabiat haqidagi mavzularni o‘qiyotganda diqqatini matnga qaratishi natijasida uning qayta tiklovchi va ijodiy xayoli ishga tushadi hamda u o‘zi ko‘rmagan voqealarni ko‘z oldida jonlantira oladi.

4. Maxsus ta’limda (surdopedagogikada) bilish jarayonlarining o‘ziga xosligi. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan ishlashda diqqat, sezgi, idrok, xotira va xayolning o‘zaro bog‘liqligi yanada yaqqol ko‘zga tashlanadi [4]. Bunday o‘quvchilarda eshitish sezgisi zaif bo‘lganligi sababli, kompensatsiya (o‘rnini to‘ldirish) qonuniyatiga ko‘ra ko‘rish sezgisi, ko‘rish idroki va teri-vibratsiya sezgilari yetakchi o‘ringa chiqadi. Bola o‘qituvchining lab harakatlarini o‘qishi, daktil (barmoq) alifbosi va imo-ishoralarni idrok qilib, ularni harakat hamda obrazli xotirasida saqlab qolishi uchun o‘z ko‘rish diqqatini haddan tashqari kuchli jamlashi kerak bo‘ladi. Shu bois surdopedagog darsda yorqin ko‘rgazmali qurollardan foydalanishi, bolalarning xayolini boyituvchi tasviriy mashqlar qo‘llashi va har 10–15 daqiqada faoliyat turini o‘zgartirib (diqqatni ko‘chirib), ularni toliqishdan asrashi lozim.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim jarayonida diqqat barcha bilish jarayonlarini (sezgi, idrok, xotira va xayolni) harakatga keltiruvchi va ularni boshqarib turuvchi asosiy psixologik mexanizmdir. Pedagog va defektologlar dars davomida o‘quvchilarning ixtiyoriy hamda ixtiyoriydan keyingi diqqatini faollashtirish orqali ularning idrokini aniqlashtirishi, xotirasini mustahkamlashi va ijodiy xayolini rivojlantirishi mumkin. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirishning eng ishonchli garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. Darslik. – Toshkent: «O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2010.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDPU, 2002.
3. Ivanov P.I., Zufarova M.E. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2008.
4. Mamedov K.Q., Shoumarov G‘.B. Aqli zaif va eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1994.
5. Ziyonet.uz ta’lim portali materiallari.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.